

ПЕРЕДМОВА

*Але ж, але ж, але ж... Народ не вибирають.
І сам ти - тільки брунька на його гіллі.
Для нього і живуть, за нього і вмирають,
Ох, не тому, що він - найкращий на землі!*
Ліна Костенко

Суттєве оновлення українського суспільства, міждержавна взаємодія в умовах глобальної гуманізації людства визначають пріоритетним напрямом розвиток духовної сфери України. Сьогодні важливим завданням гуманітарної політики стає «олюднення», одуховлення всіх сфер суспільного буття, створення умов для максимальної самореалізації кожної особистості. Розв'язання першочергових завдань гуманітарної політики України повинно здійснюватися за багатьма напрямками, усіма гілками державної влади та їх інститутами. Але основою єдності всіх зусиль має бути формування національної свідомості, захист цінностей, закріплених у Конституції, консолідація суспільства для злагоди і праці. Головною синтезуючою ідеєю гуманітарної політики має стати її людинотворчий характер.

До останнього часу концентрація уваги Української Держави переважно на економічних проблемах, відсутність науково обґрунтованої політики у питаннях забезпечення гуманітарного розвитку призводила до ситуативного вирішення нагальних проблем. Нехтування питаннями гуманітарної сфери ставало причиною деконсолідації суспільства, міжконфесійних протистоянь, етнонаціонального напруження, невирішеності мовного питання, кризи довіри до влади, соціального песимізму тощо.

Не випадково Віктор Ющенко, виступаючи на Перших Президентських слуханнях, зазначив: «Я відніс би політику гуманітарного напрямку до політики безпеки держави». «Якщо ми не збагнемо зараз колосальну цінність українського слова, традицій, історії, ми можемо втратити все. Сьогодні держави

падають не від полків Муравйова, а від того, що забувають мову, культуру, традиції»¹, - підкреслив Президент.

Не менш актуальною для сучасної України є і проблема регіоналізації держави. Культурна, мовна, релігійна відмінність регіонів, орієнтація на різні моделі розвитку суспільства, схильність до підтримки різних, а іноді й протилежних, векторів зовнішньої політики стало причиною того, що протягом усіх 15 років незалежності в Україні так і не було досягнуто суспільної єдності й порозуміння, єдиного бачення перспектив розвитку держави.

На нашу думку, культурна національна традиція повинна відігравати провідну роль у формуванні національної ідеї, нової суспільної солідарності. Суспільна солідарність - проблема, надзвичайно важлива для українського суспільства, без якої взагалі неможливий його розвиток на засадах демократії. І саме довкола розвитку української національної культури, збагачення її здобутками культур національних меншин може об'єднатися наше товариство. Сильна, демократична, правова, незалежна Україна - ідеал для всіх соціальних груп, етносів, конфесій, партій, громадських організацій.

Папа Римський Іван Павло II, звертаючись до української молоді, зазначав: «Справжня цивілізація, в дійсності, не вимірюється тільки економічним поступом, але в основному людським, моральним і духовним розвитком народу»². Тому без випереджаючого накопичення гуманітарного, передусім інтелектуального, потенціалу, без визначення національних базових цінностей, що стануть наріжним каменем самоідентифікації українського соціуму, нам буде надзвичайно важко зростати в умовах глобальної економіки, домінування інформаційних технологій.

У даному виданні йдеться про гуманітарний потенціал нації, який визначальною мірою може вплинути на динаміку економічних процесів. Наука, знання, культура, досвід і тра-

¹ *Гуманітарна* політика є складовою національної безпеки - переконаний Президент України: Прес-служба Президента України Віктора Ющенка. - 2005. - 29 листоп.

² Цит. за: *Жулинський М.* Україна: випробування свободою, або Чим зумовлюється прогрес нації // *Дзеркало тижня.* - 2004. - № 38 (513). - 25 вересня - 1 жовтня.

диції - це вирішальна продуктивна сила суспільства, це те ядро національної енергії, яке ми називаємо інтелектом нації і на яке ми розраховуємо в наших намірах інтегруватися в європейський економічний, культурний і політичний простір.

У своєму зверненні до Верховної Ради Президент України Віктор Ющенко окреслив контури стратегії гуманітарного розвитку України. Ця стратегія базується на чітких пріоритетах, виходячи з необхідності консолідації українського суспільства на основі автентичної системи цінностей, відчутного поліпшення якості життя наших співвітчизників. Говорячи про систему суспільних цінностей, Президент наголосив, що «вона має бути без білих плям чи недомовленостей, однаково «своєю» для жителя Києва та Донецька, Львова та Сімферополя». «Наша мета - витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного, культурного і політичного життя»³, - процитував Віктор Ющенко слова Івана Франка.

Кожний з авторів видання ставив перед собою завдання сприяти досягненню поставлених цілей, вважав за честь винести свої думки та скромні здобутки на розгляд товариства, усвідомлюючи свою роль як дослідника, так і громадянина.

Український народ сьогодні проходить випробування свободою. Згадуються мудрі слова Івана Павла II під час його зустрічі з українською молоддю у Львові 26 липня 2001 р.: «Свобода вимоглива й, у певний спосіб, коштує більше, ніж неволя»⁴. Тому важливим завданням гуманітарної сфери є формування демократичної політичної свідомості громадян, набуття ними досвіду активної політичної поведінки. Подолання існуючої фрагментарності історичної пам'яті, рецидивів авторитарної психології мас і становлення на цій основі громадянської, демократичної культури набуває першорядного значення на шляху політичного розвитку України.

³ *Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році: Послання Президента України до Верховної Ради України.* - К.: Інформ.-вид. центр Держкомстату України, 2005. - С. 11.

⁴ Цит. за: *Жулинський М.* Україна: випробування свободою, або Чим зумовлюється прогрес нації // *Дзеркало тижня.* - 2004. - № 38 (513). - 25 вересня - 1 жовтня.

Для забезпечення ідейно-політичного державотворення, окреслення в суспільній свідомості шляхів його розвитку у виданні зроблена спроба виробити ідеологічні орієнтири поступу України. Державна стратегія в ідеологічній сфері має базуватися на ідеологічній терпимості та забезпеченні повноцінного функціонування корінного етносу й етнічних меншин та їхніх культур, на принципах взаєморозуміння та взаємоповаги між представниками всіх етнічних спільностей. Без почуття патріотизму як своєрідного кодексу моральних цінностей, історичної пам'яті та ідейно-світоглядних принципів, що передбачають відданість окремій історичній спільноті, важко уявити процес формування системи інституцій, здатних забезпечити свободу, рівність та громадянську повагу. Без любові до своєї батьківщини, без визнання гідності людини й цінності людської особистості як ключового елементу права важко сподіватися на динамічну трансформацію нашої країни.

Головною опорою в цьому процесі формування нової, державницької свідомості нації виступає мова, культура. Оскільки наше суспільство знаходиться нині на важливому, визначальному етапі свого розвитку, то нові соціально-економічні умови повинні забезпечувати розвиток значно вищого рівня мовної спільності. Адже мова повсякчас пристосовується до суспільного устрою і розвитку, функції її соціально обумовлені. Національно-культурна ідея тісно пов'язана з проблемою культурної ідентичності українського суспільства, а культурна національна традиція безпосередньо впливає на формування нової суспільної солідарності.

У Посланні Президента України до Верховної Ради Віктор Ющенко наголосив на важливій ролі української мови як одного із ключових чинників в об'єднанні країни та її поступу. «Нація не може посісти гідне місце серед провідних країн світу, якщо не дбати про свою мову і про її розвиток. Державність української мови має виступати не тільки важливим інтегруючим чинником, а й слугувати потужним фактором культурно-інформаційної, економічної, політичної безпеки нашої держави»⁵, - зазначив він.

⁵ *Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році: Послання Президента України до Верховної Ради України.* - К.: Інформ.-вид. центр Держкомстату України, 2005. - С. 12.

Тому автори підкреслюють, що культура в умовах глобалізації має бути основним фактором консолідації українського суспільства, громадянського єднання і злагоди. Саме на основі культури як системи цінностей, що ґрунтуються на традиції, і можна сформувати духовну єдність України. Саме на основі національних культурних цінностей можлива консолідація українського народу як політичної європейської нації.

У книзі висвітлена релігійна ситуація в Україні, особливості якої полягають в тому, що протягом тисячоліття основні релігійні центри, в юрисдикції яких перебували найбільші конфесії, знаходилися поза її межами. У сприятливих умовах національної державності стає можливим створення в Україні більш упорядкованої конфесійної структури. На порядку денному створення адекватного вимогам часу юридично-правового механізму, який би дозволив чітко прописати контури та суспільні повноваження релігійної сфери, що, в свою чергу, буде сприяти гармонізації державно-церковних і міжконфесійних відносин.

На глобальному просторі рівних можливостей наша взаємодія з іншими спільнотами можлива за умови забезпечення в українському соціумі індивідуальних прав та свобод. Без системних інвестицій в людину, в її творчий, науковий та інтелектуальний потенціал годі сподіватися серйозних зрушень у соціально-політичній трансформації суспільства. Реалізувати «людиноцентричну» модель розвитку України можна за умови пріоритетності гуманітарної політики в державі. Це означає, що головним джерелом, основою і критерієм розвитку сучасного суспільства мають бути наука, освіта, інтелект, а для цього слід сформувати нові підходи до політики в галузях культури, духовної сфери, гуманітарного розвитку взагалі.

У виданні значна увага приділена науково-технологічній політиці. Економічне зростання розвинених країн значною мірою (до 80 %) забезпечується активним використанням інтелектуального потенціалу та науково-технологічних інновацій. Нині у світі спостерігається стійка тенденція нарощування масштабів державної підтримки розвитку науки і техніки, отже вітчизняна державна науково-технічна політика має бути адекватною цій тенденції

для реалізації стратегічної мети - входження України до провідних технологічно розвинених країн світу.

Основною метою гуманітарної політики Української держави має стати створення належних умов для формування повноцінної особистості, а через неї - формування повноцінної, повнокровної нації. Це можливе не тільки через політичні та економічні реформи, а й завдяки відновленню й модернізації соціокультурного середовища суспільства. При цьому, ясна річ, слід виходити із самобутності України, на яку звертав увагу один із провідних українських етнопсихологів ХХ століття Володимир Янів: «... Наша межовість у майбутньому може статися для нас нашою силою, так як поки що вона є нашою слабкістю. Вона може статися основою нашої неповторної оригінальності і нашого післанництва»⁶.

Отже, що стосується сучасної гуманітарної політики Української держави, то не йдеться про створення і прищеплення українському суспільству «нової національної ідеології». Швидше можна говорити про вироблення ідеологічних орієнтирів державотворення в Україні, про стратегію гуманітарного розвитку, яка б могла бути засобом духовної консолідації народу. Держава має гарантувати прозорість, публічність і системність проведення політики в духовній сфері, принципом якої має стати забезпечення максимально широкої участі людини та інститутів громадянського суспільства у процесі прийняття рішень.

Тому завдання даної книги - зробити ще один крок до розуміння того, що хоча держава і повинна здійснювати ефективну гуманітарну політику, будувати національну солідарність, проте вона не має бути єдиним гравцем на цьому полі. До цієї справи мусить долучитися саме суспільство, яке повинно бути зорганізоване і створене конкурентійно. Держава має викласти програму гуманітарного розвитку суспільства, за якою вона буде підтримувати ті проекти, ті громадянські структури, які працюють на національну солідарність, які вирішують різні соціальні проблеми.

⁶ Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. - Мюнхен, 1993.

«Стою перед вами як свідок - свідок людської гідності... - промовляв Папа Іван Павло II на форумі ООН у Нью-Йорку 5 жовтня 1995 року. - Ми не повинні боятися людини. Ми всі тут не випадково. Кожна людина була створена за образом і подобою Єдиного, Який є початком усього суцього. Ми володіємо здатністю до мудрості і до чеснот. Ми можемо побудувати завдяки цим дарам і з допомогою Божої благодаті в цьому тисячолітті цивілізацію, гідну людської особистості, справжню культуру особистості... А будуючи, побачимо, що сльози минулого століття підготували ґрунт для нової весни людського духу»⁷.

⁷ Цит. за: *Жулинський М.* Україна: перспективи ліберальної демократії // Дзеркало тижня. - 2001. - № 37 (361). - 22 - 28 вересня.